

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ В ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ (ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

У статті розглянуто проблему актуалізації творчого доробку видатних просвітників минулого з питань індивідуального підходу в естетичному вихованні учнівської молоді. Виокремлено й систематизовано практичні методи, форми і прийоми здійснення індивідуального підходу в естетичному вихованні учнівської молоді в історико-педагогічному аспекті та окреслено напрями їх творчого осмислення і використання у практиці сучасної школи.

Ключові слова: індивідуальний підхід, естетичне виховання, учнівська молодь.

В статье рассмотрена проблема актуализации творческой деятельности выдающихся просветителей прошлого по вопросам индивидуального подхода в эстетическом воспитании ученической молодежи. Выделены и систематизированы практические методы, формы и приемы осуществления индивидуального подхода в эстетическом воспитании детей в историко-педагогическом аспекте и показаны направления их творческого осмысления и использования в практике современной школы.

Ключевые слова: индивидуальный подход, эстетическое воспитание, ученическая молодежь.

In the article the problem of actualization of creative activity of prominent enlighteners of the past is examined on questions of individual approach in aesthetic education of student's young people. Practical methods, forms and receptions of realization of individual approach, are distinguished and systematized in aesthetic education of children in the pedagogical aspect of the past and directions of their creative comprehension and use are shown in practice of modern school.

Key words: individual approach, aesthetic education, student's young people.

Постановка проблеми. На сучасному етапі культурного й духовного оновлення суспільства в Україні суттєвою характеристикою освіти є її

перехід до гуманістичної парадигми, згідно з якою в центрі всіх освітніх процесів повинна стояти особистість, її індивідуальність, духовність і моральність, здатність до творчості та вдосконалення навколишнього світу. У Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті одним із пріоритетних напрямів у системі навчання й виховання визначено «всебічний розвиток, гармонійність і цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдарувань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності й культури» як важливої умови підвищення самосвідомості народу та здатності його інтегрування в річище світової культури [1].

Для успішного вирішення завдань формування української освіти важливим є опанування виховними цінностями минулого, їх вдумливе осмислення, об'єктивна оцінка та творче використання найбільш вагомих теоретичних та практичних здобутків вітчизняного педагогічного досвіду.

Особливо цінним у цьому контексті є освітньо-виховний досвід прогресивної педагогіки другої половини XIX – початку XX століть, коли характерною особливістю розвитку країни були ідеї національно-культурного відродження; під впливом певних змін у суспільстві здійснювався активний пошук моделі освіти й виховання, здатної задовольнити різнобічні запити особистості.

Аналіз актуальних досліджень. В останні роки проблема вивчення історико-педагогічних надбань в Україні другої половини XIX – початку XX століть привертала увагу багатьох дослідників. Важливі аспекти становлення й розвитку національної школи України висвітлили у своїх роботах В. Борисенко, Л. Вовк, М. Євтух, Н. Калениченко, В. Кремень, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко та ін. Історію розвитку естетичного виховання, еволюцію його форм і методів розглядали у своїх дослідженнях В. Бутенко, І. Зязюн, С. Мельничук, Н. Миропольська, О. Рудницька, Т. Смірнова та ін.

Питання індивідуального підходу до особистості у психолого-педагогічній науці за різними напрямками розглядалися у працях Б. Ананьєва, Л. Божович, В. Ковальова, Г. Костюка, С. Клімова, О. Леонтьєва, Н. Лейтеса, В. Мясіщева, В. Небиліцина, К. Платонова, С. Рубінштейна, Б. Теплова та ін., де зверталася увага на психологію особистості, її індивідуальні відмінності та типологічні особливості, здійснювалася цілісна психологічна діагностика.

Загальнотеоретичні проблеми культурного розвитку людини з урахуванням естетичної складової висвітлено в працях Б. Ананьєва, Л. Виготського, О. Бондаренко, І. Зязюна, В. Сластьоніна, М. Кагана, Л. Левчук, Л. Сохань, О. Щербини-Яковлевої та ін. Вплив естетичного

виховання на формування особистості, засвоєння нею художньо-мистецької культури розкрито в працях А. Др'юмова, Ю. Лукіна, Б. Неменського, С. Уланової, Г. Шевченко та ін. Проте роботи щодо індивідуального підходу в естетичному вихованні як активного чинника, що забезпечує формування гармонійно розвиненої особистості в єдності з природою, працею, навчанням, ефективно засвоєння нею художньої й музичної культури і сприяє її загальнокультурному та моральному розвитку, немає.

Мета статті – актуалізувати питання індивідуального підходу в естетичному вихованні учнівської молоді минулого у змісті потреб шкільної практики сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Індивідуальний підхід до естетичного виховання учнівської молоді в навчально-виховному процесі посідав чільне місце у світовій педагогічній думці з давніх часів. Уявлення про сутність естетичного виховання, його задачі, цілі, змінювалися, починаючи з часів Платона й Арістотеля аж до наших днів. Ці зміни в поглядах були зумовлені розвитком естетики як науки і розумінням сутності її предмету.

Сучасні наукові теоретичні пошуки (В. Белоусова, І. Бех, С. Гончаренко, І. Єрмаков, І. Зязюн, І. Якіманська та ін.) і новаторська педагогічна практика підтримують і розвивають гуманістичні ідеї, де абсолютною цінністю виховання проголошується дитина, а особистісний підхід ґрунтується на тому, що кожна особистість універсальна, тому головним завданням виховної роботи є формування індивідуальності, створення умов для розвитку творчого потенціалу учня.

Ураховуючи це, слід наголосити на актуальності переконань видатних представників прогресивної педагогічної думки минулого про те, що кожна дитина є талановитою в певному напрямі, кожна особистість має власні душевні почуття, характер, темперамент, пам'ять тощо, і тому основним завданням педагога є допомога кожному знайти і розкрити власні духовні цінності.

У цьому аспекті вважаємо цінними для нинішньої педагогічної практики твердження Платона щодо необхідності залучення кожної конкретної дитини до занять музикою і поезією; пропагування Цицероном та Квінтіліаном розвитку індивідуальних естетичних почуттів засобами ораторського мистецтва, що розвиває красу голосу, жесту, тембру; творчі надбання представників прогресивної педагогічної світової думки щодо врахування індивідуальності кожної особистості у її естетичному вихованні та піднесенні її емоційно-чуттєвої сфери.

У сучасній педагогічній та психологічній практиці також використовуються різноманітні методи й засоби врахування індивідуальних можливостей і властивостей кожної особистості: спостереження,

експеримент, написання творів на вільну тему, аналіз наслідків діяльності, вивчення біографій, характеристик тощо. Сутність цих методик розкрита досить ґрунтовно, що дає можливість для їх творчого використання. Проте ми наголошуємо на тому, що це – особливо важливо для розвитку естетичних почуттів дитини, її особистісних захоплень, здібностей до відчуття прекрасного. Тому важливою є орієнтація на пріоритет духовності в розвитку особистості, що найбільш оптимально забезпечується застосуванням технологій диференційованого та індивідуалізованого навчання, використанням методик розвивального, випереджаючого і корекційного навчання, варіативності шкільних програм. Водночас це сприятиме розвитку у вихованців естетичного мислення, дозволить створити власну систему духовних цінностей. Слід зазначити, що результати дослідження даної проблеми в історико-педагогічному аспекті уможливають більшу конкретизацію цих методів і прийомів, особливо щодо залучення кожної дитини до малювання, ліплення, співів, музики тощо.

Так, наприклад, спостереження. У педагогічній спадщині багатьох представників педагогічної думки минулого неодноразово наголошувалося, що метод спостереження є найдоступнішим, проте інколи призводить до спрощеного враження про дитину, недостатньо чіткого визначення її природних властивостей. Як свідчить дослідження, основними вимогами до використання цього методу є постійність, уважність, об'єктивність того, хто веде спостереження, його бажання та вміння вести за кожною дитиною спостереження в невимушених різних ситуаціях (під час навчання, гри, екскурсії); обов'язкова фіксація наслідків спостереження, їх накопичення, порівняння, аналіз (Я.А. Коменський, Й.Г. Песталоцці, П.Г. Редкін, К.Д. Ушинський, М.О. Корф, О.В. Духнович, С.Ф. Русова та ін.). З метою успішності реалізації цих вимог пропонувалося щоденно здійснювати певний облік, вести щоденники, журнали, де записували детальні характеристики учнів (Й.Г. Песталоцці, С.І. Міропольський, Л.М. Толстой та ін.).

Слід зауважити, що особливої ретельності потребує така робота під час вивчення ступеня та рівня естетичного розвитку дитини, оскільки саме тут, як наголошували вищезазначені педагоги, завдання вчителя чи наставника будь-якого рівня є особливим. Тобто, незважаючи на повну чи часткову відсутність обдарування конкретної дитини в будь-якому виді мистецтва, вчитель повинен уважно спостерігати за дитиною, вивчати психофізіологічні механізми сприймання нею світу, спрямовуючи її вміння на емоційне сприйняття довкілля, розвивати її здібності до естетичних переживань. Важливим тут є, як свідчать результати дослідження,

переконаність вихователя будь-якого рангу в тому, що естетичні переживання притаманні кожній особистості, треба лише виокремити ті здібності, які будуть найбільш оптимальними для розвитку емоційно-естетичних переживань конкретної особистості.

Особливе місце у системі врахування індивідуальних естетичних почуттів кожної дитини посідає анкетування. Наприклад, розроблені питання для анкетування щодо естетичної спрямованості кожного учня сільським вчителем В. Беляєвим (характеристика факту, явища чи спілкування, ставлення до творів мистецтва тощо) передбачають виявити, з одного боку, ступінь індивідуального естетичного розвитку кожної дитини, з іншого – врахувати вікові особливості школярів та умови їхнього дозвілля з метою активізації естетичного розвитку особистості. Уважаємо цей досвід цінним і для використання в сучасній школі у процесі естетичного виховання учнів.

Слід зазначити, що великого значення педагогами кінця XIX – початку XX століть у формуванні індивідуальних естетичних смаків надавалося розвитку зовнішніх почуттів – зору, слуху, доотику. Цікавими та актуальними в цьому напрямі є педагогічні ідеї П. Редкіна (розвиток почуттів через площину спеціальних ігор), С. Русової (результативні методи розвитку уваги до кольорів, застосування прийому утворення повної тиші тощо).

Серед рекомендацій педагогами цього періоду щодо контролю за читанням художньої літератури актуальним для сьогодення є: уважне вивчення читацьких інтересів кожного учня, введення спеціальних розпоряджень, котрі б забороняли шкільним бібліотекам використовувати книги, журнали, зміст яких може порушити моральні уявлення дитини або вплинути на її психіку; контролювати представників публічних бібліотек та книжкових крамниць щодо розповсюдження серед учнівської молоді продукції аморального змісту та ін. Разом з тим, слід популяризувати сучасну розвивальну дитячу літературу, яка завдяки змістовному матеріалу та яскравим ілюстраціям здатна зацікавити дитину, розвинути її кругозір, вплинути на індивідуальні естетичні якості. На нашу думку, і нині актуальними книгами для дітей в аспекті розвитку їх емоційної та пізнавальної сфери, естетичних почуттів кожної особистості слід виділити книги К.Д. Ушинського «Дитячий світ», В.І. Водовозова «Книга для первісного читання».

З метою стимуляції дитини до гарного, витонченого почерку слід назвати такі прийоми, як заохочення «гарним зошитом» (М.О. Корф), використання «спеціальних прозорих пластинок» (Й.Г. Песталоцці).

З огляду на тему нашої статті, слід акцентувати увагу й на те, що такі видатні педагоги-композитори, музиканти другої половини XIX –

початку ХХ століть, як М.Д. Леонтович, П.П. Сокальський, К.Г. Стеценко, Г.М. Хоткевич та ін. значну увагу приділяли організації диференційованого навчання дітей музики. Ураховуючи відмінності природжених здібностей дитини до співів, різного ступеня обдарованості та здатності до музики, вони ставили під сумнів однаковий обсяг виконання класних і домашніх завдань різними дітьми, при цьому запевняючи, що «...всі можуть і повинні співати у хорі». Акцентуючи увагу на необхідності індивідуального підходу, вони наполягали на тому, що діти з більш розвинутим слухом потребують додаткового напруження; слабкі – врахування їх особливостей, застосування додаткових позакласних годин. Уважаємо їх переконання актуальними для діалогу із сучасністю, оскільки сьогодні для нашого суспільства важливе повернення культурно-просвітницької орієнтації, яка була характерною ознакою вітчизняної музичної педагогіки на всіх етапах її існування. Провідною формою розвитку індивідуальних музично-естетичних здібностей був хоровий спів. Домінування хорового співу ґрунтувалося на багатотисячолітніх традиціях української музичної педагогіки. З огляду на це, втраченим сьогодні залишається використання народного фольклору і традицій як підґрунтя духовного збагачення людини, що впливає на формування індивідуальної естетичної культури кожної особистості.

Одним із напрямів ефективного розвитку індивідуальної естетичної культури особистості вважаємо встановлення гуманних взаємостосунків між вихователем та учнями. Етика й естетика навчального процесу обов'язково передбачає певний рівень естетичної культури, як у вчителя, так і в учня.

У цьому напрямі вітчизняна педагогіка ХІХ – початку ХХ століть розробила ряд доцільних положень, рекомендацій, які були здатні встановити гармонійні стосунки між учителем та учнем, досить чітко регламентувати поведінку класного керівника з метою максимального забезпечення індивідуального підходу до кожного з вихованців: уміння ставити питання, відповідати на них, зрозумілість мови вчителя для певної категорії дітей відповідно до їх характеру та вікових особливостей, простоти, невимушеності, щирості, точності висловлень, поєднаної з натхненністю, чого вимагають вікові та індивідуальні особливості дітей.

Особливе місце в системі естетичного розвитку природи дитини прогресивні представники минулого надавали вивченню сімейного побуту, потреб, вірувань, атмосфері спілкування в сім'ї тощо. Значна увага спрямовувалася на детальне ознайомлення з розвитком дитини в дошкільний період, методами педагогічного впливу на неї, засобами стимулювання її розвитку тощо, оскільки криза в сімейних стосунках може

привести до занепаду душевної сфери дитини. У цьому аспекті, на нашу думку, прекрасним матеріалом для педагогізації сімейного виховання є методичні поради В.П. Острогорського «Листи про естетичне виховання», Д.І. Тихомирова «Чому і як навчати», «Зовнішні чуття» С.Ф. Русової, Н.О. Корфа «Наш друг. Книга для дому й школи», П.Г. Редкіна «Діти руйнують, щоб створювати» та ін. Ці матеріали можуть бути й своєрідним корисним орієнтиром для вчителя сучасної школи у взаємодії із сім'ями учнів.

Одним із провідних напрямів щодо формування естетичної культури молоді є творче використання екскурсій, походів, дозвілля на природі тощо. Сучасна педагогічна школа надає цим заходам особливого значення, проте положення, рекомендації минулого щодо правильного проведення екскурсій можуть стати у нагоді і сьогодні. Слід звернутися до програми з екскурсії шкільного комітету Харківського Товариства Грамотності від 16 травня 1902 року й погодитися з такими висновками комісії:

1. Прогулянки можуть бути корисні лише тоді, коли вчитель сам бажає їх здійснення, тому не слід робити їх обов'язковими (водночас комітет вважав їх доцільними).

2. Кількість екскурсій визначається вчителем, але не більше 20 на кожен клас, включаючи прогулянки для огляду міста, музеїв та ін.

3. Здійснювати екскурсії доцільніше одним класом зі своїм вчителем, а далекі, враховуючи складні обставини, здійснюються з усіма учнями школи або однорідними класами декількох шкіл.

Безсумнівно втратили своє значення сьогодні опитувальні документи, які застосовувалися після кожної екскурсії. Аналіз архівних документів довів, що саме завдяки такій формі організатори екскурсій мали можливість виявити індивідуальні естетичні здібності кожного екскурсанта, дізнатися про душевні почуття, емоційні враження кожної дитини; враховуючи бажання дітей, вікові особливості та ступінь освіченості окреслити план проведення наступної екскурсії, підготувати зрозумілу доповідь, влаштувати справжнє емоційне свято для кожної особистості.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, важливими чинниками реалізації індивідуального підходу в естетичному вихованні учнівської молоді минулого визнавалися і пропагувалися такі: педагогічне спостереження, бесіда, аналіз результатів мистецької діяльності та творчих здібностей, анкетування кожного учня з метою вивчення ступеня його індивідуального естетичного розвитку, творчі звіти естетичного змісту кожного учасника про його враження від екскурсій як підґрунтя розвитку емоційно-естетичної сфери школяра; організація позашкільних заходів художньо-естетичного спрямування із залученням учнівської

молоді відповідно до індивідуальних обдарувань кожного до співу, музики, виразного читання, конкретного виду образотворчого мистецтва; використання художньої літератури та контроль за читацькими інтересами кожного; уведення в масову практику словесних та письмових творів про власні естетичні враження від сприйняття довкілля чи творів мистецтва тощо; ведення класними наставниками спеціальних журналів – записників з фіксацією загального розвитку кожного учня, зокрема й естетичного.

Вважаємо, що вищезазначені аспекти можуть використовуватися сучасними педагогами-практиками в розробці нових технологій художньо-естетичного виховання та формування активної особистості, яка володіє високою індивідуальною естетичною культурою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Національна доктрина розвитку освіти України XXI століття [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/151.html>

2. Фомін В.В. Індивідуальний підхід в естетичному вихованні учнівської молоді у навчальних закладах України другої половини XIX – початку XX століття: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Фомін Володимир Вікторович; Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2006. – 205 с.